

International Journal of Languages' Education and Teaching

Volume 6, Issue 2, June 2018, p. 18-36

Received	Reviewed	Published	Doi Number
18.04.2018	10.06.2018	30.06.2018	10.18298/ijlet.2813

Teacher and Education in the Turkish Novel (From Tanzimat to the Years with Village Institutes)

Adem ORAKÇI¹

ABSTRACT

The quest for the solution of problems related to National Education has been continuing for centuries. The purpose and the justification behind the attempts in this regard have always been to achieve the best and the perfect. Madrasah education had an important place in the education system of the Ottoman State. However, we see that this tradition became controversial together with Tanzimat. In the Middle of 19th Century, Teacher Training Schools were opened for the first time in Istanbul as an alternative to the madrasah tradition. Teachers graduating from these schools started to be appointed to rural provinces outside the central Organization of the State and they became prominent in the Ottoman educational institutions. With the introduction of the novel genre into our literature during Tanzimat era, teachers' struggles, successes and desperations became the subject of many novels in our literature. In addition to the researches made in the field of pedagogy, two important subjects: "Teaching and education", which are still pending solution in today's Turkey, were evaluated by many writers with the technique of the Novel Genre from different perspectives. These approaches were successful and beneficial for most of the time. Starting from this point of view, we have found it worth studying the concepts of "Teaching and Education" in Turkish Novel. In our study, the novels dealing with the education given by state institutions and teacher personalities of the novels, which were published during the period form 1860s, which is known as Tanzimat Era until 1940s when Village Institutes were opened, were examined with survey model.

Key Words: Turkish novel, teacher, education.

Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim (Tanzimat'tan Köy Enstitülü Yıllara 1860-1940)²

ÖZET

Türk Millî Eğitimiyle ilgili problemlerin çözümüne yönelik arayışlar, yüzyıllardır süregelmektedir. Amaç ve gerekçe, en doğruya ve en mükemmele ulaşmak olmuştur hep. Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi içerisinde medrese eğitimi çok önemli bir yer tutar. Ancak bu geleneğin, Tanzimat'la birlikte (1839), tartışılır olduğunu görmekteyiz. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, medrese geleneğine alternatif olarak ilk kez İstanbul'da muallim mektepleri eğitim öğretime açılır. Bu mekteplerden mezun olan öğretmenler, merkezî hükümet dışındaki taşra vilayetlerine de atanmaya başlanarak Osmanlı eğitim kurumlarında daha çok ön plana çıkarlar. Tanzimat Dönemi'nde roman türünün edebiyatımıza yeni girmesiyle birlikte, öğretmenlerin mücadeleleri, başarıları, çaresizlikleri, edebiyatımızda birçok romana konu olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde en çok çözüm bekleyen "öğretmenlik ve eğitim" gibi iki önemli konu, "pedagoji" alanında yapılan araştırmaların yanı sıra, bir edebiyat ürünü olan "roman" türünde de birçok yazar tarafından çeşitli yönleriyle, roman tekniği içerisinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar çoğunlukla yararlı ve başarılı olmuştur. Buradan hareketle, Türk romanında "öğretmen ve eğitim" olgusu araştırmaya değer bulunmuştur. Bu çalışmada, Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan 1860'lı yıllardan, Köy Enstitülerinin açıldığı 1940'lı yıllara kadar yayınlanan Türk romanlarındaki öğretmen şahıslar ile devlet kurumları tarafından verilen eğitim olgusunun irdelendiği romanlar, tarama yöntemiyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Öğretmen, Eğitim.

¹ Dr., Daire Başkanı V., Millî Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, orakci93@hotmail.com

² Bu araştırma, 26-28 Mayıs 2005 tarihlerinde Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesinde düzenlenen II. Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan metnin yeniden düzenlenmiş ve eklemeler yapılmış hâlidir.

1. Giriş

Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti'nin birçok kurumlarında olduğu gibi eğitim kurumlarında da, Batı normlarına göre yeni yapılanmalara gidilir. Özellikle Fransız eğitim sistemi örnek alınarak oluşturulan bu yeni yapılanma çalışmaları ile "Batılılaşma" hareketinin en önemli basamağını eğitim sistemindeki bu yeni kurumsallaşma modeli oluşturur. Millî Eğitim'in idari yapısında artık "Usul-ü Cedit" denilen yeni bir dönemin oluştuğunu görürüz. Bu uygulama ile birlikte, öğretmen yetiştirme modelinde de yeni arayışlar ortaya çıkar. Eğitim olgusunun en oneli aktörü olan öğretmenler, Tanzimat Dönemi'ne kadar klasik Osmanlı eğitim geleneği içerisinde, ağırlıklı olarak medreselerde yetiştirilmekteydiler. Tanzimat'la birlikte medresenin yanında "mektep" adıyla yeni bir eğitim kurumu daha oluşmuştur.

Bu dönemde büyük bir ivme kazanan batılılaşma hareketleri, medrese eğitimini olumsuz yönde etkilemiştir. Zira Osmanlı aydınlarının çoğu, klâsik eğitim yerine, Batılı anlamda eğitim veren yeni mektepleri ve yine Batılı anlamda öğretmen yetiştiren yeni öğretmen okullarının açılmasını istiyorlardı. Bu gelişmelerden sonra "1848'de Dârülmualimîn adıyla erkek öğrencilerin okuyabilecekleri, İstanbul Fatih'te bir öğretmen okulu açılır. Bunu, 1868'de ilkokullara öğretmen yetiştirmek amacıyla, yine İstanbul'da 'Dârülmualimîn-i Sıbyân' adıyla ikinci bir öğretmen okulu, 1869 tarihli Maarif-i Umûmiyye Nizamnamesi ile de 'Dârülmualimât' adı altında bir kız muallim mektebinin açılması izler." (Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü 1969-1970 Yıllığı, Ankara, 1970) Bu okullar, İstanbul'dan sonra, taşradaki bazı illerde de açılmaya devam edilir. Böylece okullaşma oranının artmasıyla öğretmen açığı da gittikçe çoğalır.

Yeni muallim mekteplerinden mezun olan öğretmenler, hükümet merkezi olan İstanbul'un dışına da ilk kez atanmaya başlanır. Ülkenin geri kalmışlığı ve halkın eğitimsizliği üzerinde, taşraya giden öğretmenler -mesleklerini icra etmelerinin bir gereği olarak- ısrarla dururlar. Artık yurdun ücra köşelerinde bile, aydın bir kişi kimliğiyle öğretmenler daha çok ön plana çıkarlar.

Roman türünün Türk edebiyatına yeni girmekte olduğu Tanzimat Dönemi edebiyatıyla birlikte (1860-1896), eğitim olgusu ve insanımızın eğitimi gibi önemli bir sorumluluğun sahibi olan öğretmenlerin mücadeleleri, başarıları, çaresizlikleri, sevinçleri, üzüntüleri, başlangıcından günümüze kadar birçok romana konu olmuştur.

Şüphesiz ki romanın asli gayesi eğitim olmadığı gibi, sadece öğretmenleri anlatmak da değildir. Bununla birlikte diğer sosyal konular gibi eğitim de, öğretmenler de gerek Türk edebiyatında, gerekse dünya edebiyatında birçok romana konu olmuştur. Zira insanla bütünleşmiş olan eğitim, yine insanı anlatan birçok romana çeşitli yönleriyle ya doğrudan ya da dolaylı olarak aksetmiştir. Edebiyat ve eğitim alanında birçok roman yazarı, "öğretmen ve eğitim" olgusunu irdeleyerek doğruları yüceltmişler, eğitim adına yapılan yanlışlıkları eleştirerek geleceğe yönelik öneriler sunmuşlardır.

İnsan, bütün güzellikleri ve erdemleriyle beraber yanlışlıklara düşebilen, iyilikleriyle birlikte hataları da olan bir varlıktır. Bu yüzden onun eğitimi doğumla birlikte başlayıp çok yönlü olarak ölünceye kadar sürmektedir. Sürekli telkine, sürekli doğruyu-yanlış öğrenmeye ve sürekli kendini yenilemeye ihtiyacı vardır. Sözü ettiğimiz, bu rehberlik ve eğitim konusunun literatürdeki aslî sahibi, hiç şüphesiz ki öğretmenlerdir. "Öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir." (Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973)

Millî Eğitim Temel Kanunu'nda bu şekilde ifadesini bulan ve özel bir ihtisas mesleği olarak nitelendirilen öğretmenlik, vicdanlarda kendini başkalarının eğitimine adama işi olarak karşımıza çıkar: *"Her şeyden evvel muallim, hayatımızın sahibi olmaktan ziyade sanatkârdır. Kullanıcısı değil, yapıcısıdır. Seyircisi değil, aktörüdür. O, en doğru, en güzel hayat örneğini yapar, hazırlar, bize sunar; Biz yaşarız. Bizim vazifemiz, bu hayata anlayış katmaktır, anlayışla ona iştirak etmektir. Balını yemeyip yaptıktan sonra bize bırakan arının bu hareketini şuurlandırıp bir ideal hâline getirirseniz, onda muallimi bulursunuz. O, ruhumuzdaki kat kat fetihlerin kahramanı ve şerefli sahibi olduğu hâlde, bu hayatı yaşamayı değil, ona hizmeti tercih ile seçmiş fedâkar varlıktır."* (Topçu, 1970, s.56)

Günümüz Türkiye'sinde en çok çözüm bekleyen "öğretmenlik mesleği ve eğitim" gibi iki önemli konu, "eğitim tarihi" veya "pedagoji" alanında yapılan araştırmaların yanı sıra, bir edebiyat ürünü olan "roman" türünde de birçok yazarımız tarafından çeşitli yönleriyle, roman tekniği içerisinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar çoğunlukla yararlı ve başarılı da olmuştur. Zira ciltler dolusu teorik kitaplarla verilemeye çalışılan mesajlar, kimi zaman bir romanın akıcı üslubu içerisinde daha zevkli ve daha kolayca verilebilmektedir. Şüphesiz ki bu yaklaşımlar, roman yazarının eğitim bilimcinin alanına müdahale anlamı taşımaz.

Bu denli önemli bir mesleğin ve sorumluluğun sahibi olan öğretmenler kimlerdir, hangi kurumlardan nasıl yetişmektedirler, onları mesleğe hazırlayan eğitim politikalarına kimler yön vermektedir, başında buldukları görevlere nasıl atanmışlardır, meslekî bağımlılıklarını nasıl kazanmışlardır? En önemlisi de mesleklerini nasıl icra etmektedirler. Bu ulvi görevlerinde karşılaştıkları güçlükler, duydukları mutluluklar nelerdir? Bütün bu soruların roman türüne yansımaları araştırmamızda ele alınmıştır.

2. Kapsam

Tanzimat Dönemi ve Köy Enstitülü yıllarda, kültür hayatımızda olduğu gibi eğitim tarihimizde de geleneği zorlayan, onu farklı kılma eğilimi güden bir anlayışın heyecanlı arayışını görürüz. Bu iki dönemde de izlenen eğitim politikaları yıllardır hep tartışmalara konu olmuş; bilim, siyaset ve devlet adamlarınca hep eleştirilmiştir. Bu nedenle araştırmamızı Tanzimat'tan Köy Enstitülü yıllara kadar yayınlanan ve "öğretmen ve eğitim" konusuna yer veren romanlarla sınırlanmıştır. Köy Enstitülü yıllardan (1940) sonra yayınlanan romanlardaki "öğretmen ve eğitim" konusu ise ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınacaktır. Zira 1940'tan günümüze kadar çok sayıda romanda araştırma konumuza yer verildiğini görmekteyiz. Araştırmanın sınırlarını daha fazla zorlamamak için böyle bir sınırlama gerekli görülmüştür. Ayrıca bu araştırma ile devletin resmî kurumlarında öğretmen şahıslar tarafından verilen eğitim üzerinde durulduğu için Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemi romanlarında sıklıkla rastlanan özel mürebbiyeler, lala ve bakıcılar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

3. Yöntem

Çalışmamızda, 1860'lı yıllarda Batı etkisinde edebî eserler veren Tanzimat Dönemi edebiyatı ile Köy Enstitülerinin açıldığı 1940'lı yıllara kadar yayınlanan Türk Romanlarındaki öğretmen şahıslar ve devlet kurumları tarafından verilen eğitim olgusunun irdelendiği romanlar, tarama yöntemiyle ele alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1 Tanzimat'tan Köy Enstitüsü Yıllara Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim Olgusuna Genel Bir Bakış

Türk edebiyat tarihinde Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan (1860-1896) dönem içerisinde, roman kahramanı olarak öğretmenlerin, kayda değer ölçüde ele alınmadığını görmekteyiz. Bunun nedenleri elbette ki çok yönlüdür. Roman türünün edebiyatımızda henüz ilk deneme eserlerini vermekte olması, yazarların yetişme tarzları, (mektepli olmayıp çoğunlukla kendi kendilerini yetiştirmiş olmaları), öğretmen okullarının henüz yeni yeni mezun vermesi, eğitim adına sadece Fransızca ve Batı eğitimi kazandırın diye mürebbiyelerin ön plana çıkması olarak yorumlanabilir. Yine de bu dönemde, Batılılaşmayı yanlış anlama adına kimi romanlarda eğitimsizlik, cehalet, alafrağa düşkünlüğünün zaman zaman yerildiğini, eğitim adına yabancı mürebbiyelerin oluşturdukları ahlaki çöküntülerin de ele alındığını görmekteyiz.

Dönemin yazarlarından "Hâce-i Evvel" Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Bey ve Rakım Efendi* (1875) romanında Felatun Bey'in eğitimsizliği ve alafrağa düşkünlüğü nedeniyle uğradığı felaketlere, Rakım Efendi'nin ise aldığı iyi eğitim nedeniyle hayatta kazandığı başarılarla ve evlerde yaptığı özel Türkçe öğretmenliğine ilk kez dikkat çeker. Jön Türk (1910) romanında ise birkaç yabancı öğretmenden kısaca bahseder. Halka okuma eğitimi kazandırmış olması bakımından Ahmet Mithat, amacına ulaşmıştır denilebilir.

Yine bu dönem yazarlarından Namık Kemal, *İntibah* (1876) romanında Ali Bey'in aldığı özel eğitim üzerinde durur. Romanlarının yanı sıra, tiyatro ve şiirlerinde bile onun da tıpkı Ahmet Mithat gibi eserlerinde eğitim amacı güttüğünü görürüz.

Onların bu yaklaşımları Tanzimat edebiyatının en önemli bir özelliği olan, "Sanat halk içindir." ya da "Sanat fayda içindir." anlayışının bir sonucudur.

Bir hoca, bir öncü olarak Servet-i Fünun Dönemi'nin hazırlayıcısı olan Recaizade Mahmut Ekrem, hiciv romanı niteliğindeki *Araba Sevdası'nda* (1898), eserin aslı kahramanı Bihruz Bey'in cehaletiyle alay eder. Onun iyi eğitim alamayışını ve bu yüzden Batılılaşmayı da kılık kıyafet gibi şekli unsurlarda veya üç beş Fransızca kelime konuşmakta araması nedeniyle düştüğü maskaralıkları acımasız bir dille eleştirir.

Servet-i Fünun Dönemi'nde (1896-1901) "Eylül" (1901) ile edebiyatımızda ilk psikolojik roman yazarı olarak kabul edilen Mehmet Rauf, dönemin en büyük nesir ustası olan Halit Ziya, sayıları bir hayli kabarık olan romanlarında sosyal bir sıkıntı olan öğretmen ve eğitim konularını irdelememişlerdir. Halit Ziya'nın en güzel romanlarından biri olan Maî ve Siyah'ın (1897) aslı kahramanı Ahmet Cemil'in, okul hayatını ve evlerde özel hocalık yaptığını görürüz. Sıbyan mektebinden Mekteb-i Mülkiyeye kadar süren öğrencilik yıllarında, eğitim öğretim ve öğretmen şahıslara çok fazla yer verilmez. "Eğitim öğretim ve sorunları, yazarın romanlarında tema olarak işlenmemiştir." (Arseven, Millî Eğitim, S. 162). Onun romanlarında, başta Aşk-ı Memnu olmak üzere modern eğitim kurumlarından yetişen öğretmenler yerine, özel mürebbiyeler ön plandadır.

Servet-i Fünun Dönemi sanatçıları, toplumsal bir konu olan “öğretmen ve eğitim”den ziyade, aşk ve aile içi problemlerin ön plana çıktığı bireysel konulara yönelerek huzuru yalnızlıkta ve toplumdan uzak durmakta aramışlardır. Bu anlayış, Servet-i Fünun topluluğunun “Sanat sanat içindir.” teziyle örtüşmektedir.

Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemi yazarlarının birçoğunun romanlarında, düzenli bir okul eğitimi ve öğretmen şahıslara çok az rastlarız. Bununla birlikte mürebbiyelerin, lala ve dadıların romanlarda oldukça çok yer alması dikkat çekicidir. Özellikle Fransız mürebbiyelerin çoğunun, eğitim adına yaptıkları gayriahlaki davranışları hep eleştirilmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mürebbiye (1899) romanında bütün bu olumsuzlukların, düzenli aile yapılarını bile temelinden sarstığını, toplumu yozlaştırdığını natüralist bir yaklaşımla ele alır. Ayrıca bu dönemde yayınlanan birçok romanda, roman kahramanları ilk okuma yazma eğitimlerini de babalarından alırlar. Eğitim adına gördüğümüz bütün bu olumsuzluklar dönemin eğitim sisteminin başarısızlığı olarak algılanmalıdır.

Bu yaklaşımlar, Millî Edebiyat Dönemi’ne kadar (1911) devam etmiştir.

Türk edebiyatında yeni bir heyecan ve yeni bir atılım dönemi olan Millî Edebiyat Dönemi’nde ise (1911-1923) halka inmek isteyen, Anadolu’ya yönelen, insanımızın geri kalmışlığını ve eğitimsizliğini irdeleyen farklı bir edebiyat anlayışına heyecanlı arayışına tanık oluruz. “Yılların hatta yüzyılların ihmali sonucu kendi kaderine terk edilmiş bu vatanın bağı, Türk yazarı ve şairi için yeni bir olguydu.” (Parlatır, 1986, s. 368)

Anadolu’nun eğitimsizliği ve geri kalmışlığı, devrin; Hâlîde Edip (1884-1964), Reşat Nuri (1889-1956), Yakup Kadri (1889-1974), Peyami Safa (1899-1961), Hüseyin Rahmi (1864-1944), Ercüment Ekrem (1888-1956), Hâlîde Nusret (1901-1984), Mükerrerem Kamil (1900-1984), Mahmut Yesari (1885-1945), Aka Gündüz (1886-1958), Burhan Cahit (1892-1949), Ethem İzzet (1903-1967), Sabahattin Ali (1907-1948), Suat Derviş (1905-1972), Mithat Cemal (1885-1956), Selâhattin Enis (1892-1942) gibi sanatçıların romanlarında çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. “Millî Mücadele’nin başarıya ulaşmasıyla birlikte Anadolu’yu tanıma ve tanıma düşüncesi edebiyat dünyasında da rağbet kazanıyor, 1922’li yıllarda *Faruk Nafiz*, *Han Duvarları* ile bu çıkışı şiirleştirirken Reşat Nuri de *Çalılıkuşu* ile aynı olguyu romanlaştırıyordu”. (Parlatır, 1986, s. 368)

“Öğretmenler ve memurlar romancısı” (Kaplan, 1957, s.5-7) Reşat Nuri, bu devirde öğretmen ve eğitim konusunu akıcı üslubu ve pırl pırl Türkçesiyle günümüzde de en çok okunan romanlarında ele almıştır. O, öğretmen Reşat Nuri olarak, okul müdürü Reşat Nuri olarak, bakanlık müfettişi Reşat Nuri olarak, dış temsilciliklerimizde eğitim ataşesi Reşat Nuri olarak, kısacası “İrfan Ordusu”nun içerisinden gelen bir ferdi olarak toplumu eğitecek ve muasır medeniyet seviyesine ulaşması için ona yön verecek iradî gücün, yine “İrfan Ordusu” olduğuna inanmış bir yazarımızdır. Görevli bulunduğu yıllar içerisinde, kendi gözlemleri sonucu; okullar, öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, müfettişler ve Millî Eğitim’in genel olarak bürokratik işleyişi, onun çoğu romanlarında ustalıkla ele alınmıştır. *Çalılıkuşu* (1922), *Dudaktan Kalbe* (1923), *Damga* (1924), *Gizli El* (1924), *Yeşil Gece* (1928), *Acımak* (1928), *Yaprak Dökümü* (1930), *Kızılılık Dalları* (1932), *Gökyüzü* (1935), *Eski Hastalık* (1938) gibi çoğu romanlarının kahramanları arasında öğretmenler ön plandadır.

Millî Mücadele'nin en büyük savunucularından olan Halide Edip'in, *Vurun Kahpeye* (1926) romanının birinci kahramanı öğretmen Aliye, Kuva-yı Milliye'ye destek veren idealist bir öğretmendir. Mücadelesinde kararlı ve mesleğine hâkimdir. Yurduna saldıran düşmanlarla ve yerli halktan birtakım menfaat çeteleriyle canı pahasına mücadele eder ve bu uğurda şehit olur. *Ateşten Gömlek* (1923) ve *Vurun Kahpeye'den* (1926) başka Halide Edip'in bu devirde yayın hayatına sunduğu *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Sinekli Bakkal* (1936), *Yol Palası Cinayeti* (1937), *Tatarcık* (1939) gibi romanlarını da görmekteyiz.

Yine bu yıllarında Anadolu'nun sefaletini yakından gören bir diğer sanatçı da Yakup Kadri'dir. Halkın eğitimsizliği konusunda o, Türk aydınını suçlu bulur. Kendi kimliğinden ve kendi eğitiminden yoksun, birtakım aydın geçinenlerin "Batılılaşmayı" da yanlış anlamaları nedeniyle, kuşaklar arasında meydana gelen uçurumları, eserlerinde çeşitli yönleriyle ele alır. Onun da yakındığı ve üzerinde ısrarla durduğu nokta, insanımızın eğitimsiz bırakılmış olmasıdır. *Kiralık Konak* (1922), *Nur Baba* (1922), *Hüküm Gecesi* (1927), *Sodom ve Gomore* (1928), *Yaban* (1932), *Ankara* (1934), *Bir Sürgün* (1937) gibi romanlarında hep bu sosyal konulara yer yer parmak basar.

Muallime olmayı seksen üç yıllık ömründe bir tutku olarak gönlünde saklayan, yine bu devir sanatçılarından Halide Nusret'in eğitimci kimliği, romanlarına da yansımıştır. *Küller* (1921), *Gülün Babası Kim?* (1933) gibi romanlarında hep Öğretmen Hâlide Nusret'ten bir şeyler buluruz.

Cumhuriyet Dönemi'nin ateşli savunucularından Ethem İzzet Benice, *On Yılım Romanı* adlı eserinde, romanın öğretmen kahramanı Torun ile hukukçu kahramanı Erhan'ın ağzından, Cumhuriyet Türkiye'sindeki gelişmeleri ve eğitimde kat edilen mesafeleri övgüyle anlatır. Yazar, *Yakılacak Kitap* adlı romanında ise bir hanım öğretmenin, ilginç hayatını ele alarak "öğretmen ve eğitim" konularını irdeler.

Çalışmamızın önemli bölümünü oluşturan ve "Köy Enstitülü"(1940) yıllara kadar yayınlanmış romanları bulunan daha birçok roman yazarının, "öğretmen ve eğitim" konusuna yaklaşımları, çalışmamızın diğer bölümlerinde çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Türk romanında işlenen "Öğretmen ve Eğitim" konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için, Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde öğretmen yetiştirme faaliyetlerine, giriş bölümünde kısaca değindiğimiz gibi, Cumhuriyet Devri öğretmen yetiştirme faaliyetleri içerisinde Köy Enstitülerinin doğuşu da çok kısa olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında köye öğretmen yetiştirmek düşüncesiyle, Denizli ve Kayseri'de köy öğretmen okulları açılmıştır. Ayrıca Eskişehir Mahmudiye'de "eğitmen" yetiştirmek amacıyla eğitim kursu, İzmir ve yine Eskişehir Çifteler'de köy öğretmen okullarının açıldıklarını görmekteyiz. Köy ilkokullarındaki öğretmen açığını kapatmaya yönelik bütün bu çalışmaların sonunda, "17 Nisan 1940 yılında 3803 sayılı Kanun'la Köy Enstitüleri kurulmuştur." (T.C. Maarif Vekilliği, Maarifile ilgili Kanunlar, 1944)

4.2 İncelediğimiz Dönem Romanlarında Kimlik ve Kişilik İtibariyle Öğretmen Şahıs Kadrosu

"Kişilik veya şahsiyet, bir insanın benlik ile kimliğini âhenkleştirerek, oturmuş davranışlar hâline getirmesiyle ortaya çıkan durumdur. Bir insan, kendinden beklenmeyeni yapmayan, bekleneni yapan bir bütünlük ve istikrar gösteriyorsa kişiliklidir. Benliğini ve kimliğini âhenkleştirerek, benimsediği değer ve normları hayatı hâline getirenlerin ulaştığı nokta şahsiyet sahipliğidir" (Tural, 1992, s.82-83). Eğitim hayatımızın mimarı olan öğretmenler; kimlik ve kişilik itibariyle, incelediğimiz dönem romanında, çoğunlukla idealist ve mücadeleci insanlar olarak karşımıza çıkarlar. Hep müşfiktirler, fedakârdırlar, affedicidirler. Bunlar, öğretmenin kimlik ve kişiliğinin topluma yansımalarıdır. Zira kabuller dünyamızda o, eğiten, öğreten ve örnek olan insandır.

Doktora çalışmasından üretilen araştırmanın kapsamını daha fazla geniş tutmamak için incelediğimiz dönem romanlarında geçen öğretmenlerden, daha çok ön plana çıkarılanların kimlik ve kişilikleri ele alınacaktır.

Hâlîde Edip'in, Millî Mücadele'yi ve eğitim öğretim konularını birlikte ele alıp işlediği *Vurun Kahpeye* romanının aslî kahramanı Aliye'nin kimlik ve kişiliğini, romanın başından sonuna kadar zaman zaman tekrar edilen "Toprağınız toprağım, eviniz evim, burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi" (Adıvar, 1926, s.1, 18, 40, 167, 176, 179) şeklindeki yemini çok güzel ifade eder.

Öğretmenliği süresince Aliye, gerçekten de bu toprakların uğrunda ölecek onu çok sevdiğini ispat eden bir vatanperver, atandığı kasabada evlerine yerleştiği Ömer Efendi'nin eşine, eviniz evim diyerek sarılacak kadar cana yakın, bu diyarın çocukları için bir ana olacak kadar müşfik, yine bu çocukları cehalet karanlığından kurtarmak için sevimli bir ışık ve bütün bu ideallerini gerçekleştirirken de hiçbir şeyden korkmayacak kadar yürekli bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir.

Vurun Kahpeye'den başka Halide Edip'in bir diğer önemli eseri de *Sinekli Bakkal*'dir. Eserde önemle üzerinde durulan husus, dinî musiki eğitimidir. Burada özel öğretmenlik görevini üstlenen üç kişi vardır. İlhami Efendi, Vehbi Dede ve Plegrini. Bunların meslekleri öğretmenlik değildir. Ama alanlarında yeterli bilgiye sahip kişilerdir. Bu yönleriyle ortak öğrencileri olan Rabia'yı, üçü de sırayla eğitirler. Romanın aslî kahramanı Rabia'yı, dedesi İlhami Efendi, mektebe göndermez. Zira kızı Mine'nin Sinekli Bakkal'ın sahibi Mustafendi'nin yeğeni Tefvik'e kaçmasından sonra, artık ağzı yanmıştır.

Rabia ilk eğitimini dedesi İlhami Efendi'den alır. İlhami Efendi bir eğitimci değil, mahallenin imamıdır. Rabia'ya cehennem korkusunun ağırlıkta olduğu, cennetten ise pek az bahsettiği katı bir eğitim verir. Oysaki İslam'da, cehennem korkutuculuğunun yanında, cennetin güzellikleri de vardır. Ama nedense cennetin güzelliklerinden bahsetmek İlhami Efendi'nin pek işine gelmez. O hep cehennemden ve korkutmaktan yanadır. Dedesinin elinde iyi bir hafız olarak yetişen Rabia, sesinin güzelliği ile hemen dikkatleri üzerinde toplar. Devam etmekte olduğu Selim Paşa konağında, yeni bir dünya keşfetmiş gibi sevinmektedir. Rabia'nın sesindeki güzellik, konaktakilerin derhâl dikkatini çekmişti. Ona, Sabiha Hanım'ın üvey kızı Mihri'nin musiki hocası ve konağın müdavimi Vehbi Dede'den, dinî musiki dersi aldirmaya karar verirler.

Vehbi Dede, iyi bir Mevlevî müzisyenidir. O, "*Kâinata anlayan ve seven bir gülümseme ile bakıyor, hayatı ise ilahi bir şaka gibi görüyordu.*" (s.26) Dede; hoşgörülü, yumuşak huylu, az konuşan, kendi hâlinde, kibar, sakin ve telaşsız bir insandır. Rabia'yı dedenin en çok, öteki büyükler gibi elini öptürmek için uzatmayışındaki tevazuu ve tavırlarındaki zarafet etkilemişti. Onu ilk gördüğünde "*Harmanisinin içindeki uzun boyu, biraz öne doğru eğilmiş, Mevlevî külahının altındaki baş sol tarafa eğik, tavrında bir şey bekleyen adam hâli var gibiydi.*" (s.47) şeklinde anlatır. Rabia, Vehbi Dede'den Arapça ve Farsça derslerinden sonra musiki dersleri almaya başlar. Hocasını hayran bırakacak bir süratle kısa zamanda tef, ut, kanun ve alaturka sazlarının hepsini öğrenmeyi başarır. Hoşgörülü, tevazu sahibi ve yumuşak huylu bir kimliğe sahip olan gönül ehli ve "aşk" adamı Vehbi Dede, Rabia'yı kısa zamanda büyük bir musiki kabiliyeti olarak yetiştirir.

Hâlîde Edip'in bir diğer önemli eseri de Tatarcık'tır (1939). Romanın aslî kahramanı Lâle, İstanbul'un Karadeniz yakasındaki Poyraz köyde ailesiyle birlikte yaşayan genç ve modern düşünceli bir kızdır. Babası Kırım Tatarlarından olup Poyraz köyde balıkçılıkla uğraşmaktadır. Babasının ölümünden sonra onun yaptığı birçok işleri tek başına yapar. Bu nedenle köylüler tarafından Tatarcık lakabıyla anılır. Lâle de, diğer romanlardaki öğretmen şahıslar gibi idealist bir öğretmendir. Kandilli Kız Lisesinde İngilizce öğretmenliği yapar. Ayrıca varlıklı ailelerin konaklarında özel dersler verir.

Yazar onu, yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde çalışıp evini geçindiren ve kendi ayakları üzerinde durabilen, namerde muhtaç olmayan, çalışkan ve dürüst bir tip olarak idealize eder. Tatarcık bedenen ve ruhen sağlıklı bir kızdır. Poyraz köyde alışık olunmadığı hâlde bisiklete biner, yolun ortasından değil kenarından yürümeleri için köylülere yol gösterir, yardım eder. Özetle köylülerini "*medenileştirmek*" ister (s. 45).

Öğretmen yazarımız Reşat Nuri'nin en çok sevilen romanlarından biri olan *Çalığışu'nun* aslî kahramanı Feride, sevimli ve sempatik bir kişiliğe sahiptir. Hayatla ve insanlarla baştan sona kadar barışık, cıvıl cıvıl bir öğretmendir. Onun Anadolu'ya geçmesinde her ne kadar en büyük etken, sevdiği genç tarafından aldatılması olmuşsa da, orada insanlara ve hayata olan bu kırgınlığı çabuk düzelir. Hatta o kadar ki, ruhundaki şahsî bunalımlarını, kendi hayatını başkalarının mutluluğuna feda ederek gidermek ister.

Feride, en son İzmir'de iken geçim derdine düşer. Yeni bir öğretmenlik görevi alması uzayınca elinde avucunda ne varsa harcar. Maddi yönden çok sıkıntı çeker. "*Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek. O ölmüş günlerin ölmüş rüyasını yeniden uyandırmak zaten mümkün değildi.*" (s.302). Evlatlığı Munise'nin de sorumluluğunu omuzlarında hissederek yeni bir öğretmenlik görevi alabilmenin telaşı içerisinde. Çok uğraşmasına rağmen resmî bir okul hocalığı bulamaz. Git gellerle onu oyalılar. Artık annesinden kalan son mücevheri de satmış, maddi sıkıntısı hat safhaya ulaşmıştır.

Çaresiz kalan Feride, maarif müdürünün odasında tanıdığı Reşit Bey adındaki İzmirli zengin bir adamın konağına mürebbiye olarak girer. Reşit Bey'in konağına geldiği akşam baygınlık geçirerek düşer. Herkes onun lodos rüzgarının etkisiyle bayıldığını zannetmektedir. "*Bu hafif baygınlığım sebebi başkaydı. Çalığışu, o gün, ömründe ilk defa aç kalmıştı.*" (s.298). Bütün bu sıkıntılara rağmen; gönlünün, şefkate olan açlığını doyuran öğretmenlik sevdasından vazgeçemez.

Bir yandan Reşit Bey'in konağında mürebbiyelik yapmakta, diğer yandan İzmir Maarif Müdürlüğüne uğrayarak resmî bir hocalık aramaktadır. Bu sırada eski hocalarından Sör Berenis'e rastlar. Sör Berenis, Feride'ye kendi mekteplerinin birinde Türkçe ve resim muallimliği görevi bulur. Tam bu sırada İzmir maarif müdürü onu Kuşadası Mektebine öğretmen olarak göndermek ister. Feride bu iki teklif karşısında çok sevinir. Ona göre ayın on beşi karanlık ise on beşi de aydınlıktır. Bir an düşünür. Sörlere mektebiyle Maarif mektebini kıyaslar. *"Bu tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başka bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış, kaba saba ellerde ziyan olmuş, miniminileri geldi. Bu bıçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkat, bu hareketi gösterenlere, gönüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı. Her şeye rağmen, bu küçük sefilleri, derin derin sevmeye başladığımı anladım. Munise bile onlar arasından gelmemiş miydi?"* (s.302). Feride Öğretmen, kendi insanına hizmet etmenin gurur ve idealizmini hiçbir rahata ve konfora değişmez.

Bu duygularla gittiği Kuşadası Mektebinde, öğrencilerine yeniden kavuşur. Artık ömrünü onlara adamaya karar verir. *"Saçlarım, birer birer ağarcıya kadar başkalarının çocuklarına, onların saadetlerine kendimi vakfetmek artık beni korkutmuyor. İki sene evvel, bir sonbahar akşamı, gönlümün içinde öldürülen küçüklerin boş yerini başkalarının çocuklarına verdim."* (s.305). Görüldüğü gibi o, gönül yaralarını öğretmenlik mesleğinin ulvî şefkatiyle sarmak ister.

Acımak romanının öğretmen kahramanı Zehra da idealist bir öğretmendir. Çalışkanlığı, azmi, dürüstlüğü ve kararlılığı ile çevresini o kadar etkilemiştir ki, ondaki bu dinamizm, âdeta bir tutku hâlini almıştır. Onun kişiliğinde eksik olan tek bir şey vardır: "Acımak". Yazara göre bir mektep hocası için acımasızlık büyük bir eksikliklerdir.

Reşat Nuri'nin "öğretmen ve eğitim" konularını, âdeta bir tenkitçi gözüyle ele alıp işlediği bir diğer romanı da *Yeşil Gece*'dir. Romanın aslî kahramanı olan öğretmen Ali Şahin, hiçbir şahsî problemi olmayan, kendini tamamen mesleğine, yeniliklere ve eskiyle mücadeleye adanmış inkılapçı bir kişiliğe sahiptir.

Yeşil Gece romanında; Sarıova Emir Dede İptidaîsi muallimlerinden ateşli bir vatanperver olan Rasim Öğretmen, Sarıova İdadîsi Fransızca ve Hesap Öğretmeni Mehmet Nihat Efendi, medrese kökenli hocalardan Müderris Zühtü Efendi, Hafız Eyüp, Hafız Rahim Efendi, Resai Molla, Şeyh Naki Efendi gibi kalabalık bir öğretmen kadrosu görmekteyiz.

Yazarın, eğitim öğretim konularını ele alıp işlediği bir diğer önemli romanı da *"Kan Davası"*'dir. Bu romanın aslî kahramanı olan Ömer, Muallim Mektebinden yetişmiş idealist bir öğretmendir. Romandaki olaylar İstiklâl Savaşı yıllarında geçer. Hatta Ömer, Ege köylerindeki öğretmenliği sırasında savaşa gider. Yıllar süren savaşımlardan sonra tekrar, Doğu Bölgesin'deki "Bozova" kazasına bağlı "Yukarı Sazan" köyünde öğretmenlik görevine döner. Romanın ilk baskısı 1962 yılında yapıldığı için araştırmamızın dışında kalmaktadır.

Ethem İzzet Benice, *Yakılacak Kitap* romanında; mesleğini çok seven, hatta toplumdaki zulüm ve çirkinliklerden, öğretmen olmakla kurtulabilen, genç bir hanım öğretmenin hayatını işler.

Öğrencilik yılları yalnızlık ve sıkıntı içerisinde geçen Vicdan, öğretmen okulunu bitirdikten sonra büyük bir sabırla tayininin çıkmasını bekler. Bu süre uzadıkça çok sıkılmaktadır. Zira kimsesizdir, yalnızdır. Onun kişiliğini, atanmasını beklerken kendi kendini tahlil ettiği şu cümlelerden çok daha iyi anlamaktayız. *"Bir iki gün bana ne kadar uzun geliyor. Kendi kendime kaldıkça çok acı çekiyorum. Okulda çocuklarla uğraşırım da bari acı duymam. Hem niçin ben bu kadar neş'esiz ve hassasım? Buna aklım ermiyor. Herkes; gülüyor, oynuyor, geziyor, neş'e duyuyor. Benim herkese küskün; herkesten ayrı bir hâlim var. Acı ve üzüntü duyduğum günler kendimi daha kuvvetli ve ateşli buluyorum.* (Benice, 1974, s.27) Aile sevgisinden mahrum büyümesi, çocukluk yıllarından beri çektiği acılar ve en sonunda "piç" damgası yemesi, onun kişiliğinde karamsar ve olumsuz izler bırakmıştır. Bununla birlikte, acı ve üzüntü duyduğu günlerde kendini daha kuvvetli ve daha ateşli bulacak kadar da azimli bir iradeye sahiptir.

Çevresindekiler birbirini kötilediği için kime inanacağını bilemez. Onun avuntusu öğretmenliği, öğrencileridir. *"Yalnız bir şeyden hoşnudum: Öğretmenliğimden. Okul, insan için öyle sonsuz ve sevimli bir çalışma konusu ki...*

Dert unutuluyor, keder avutuluyor: Zihin otomatik bir motor gibi, durmadan, dinlenmeden hep çocukların eğitim ve öğretimine çalışıyor." (s.141) Vicdan artık mesleğine daha çok ısınmış, onu aşk derecesinde sevmeye başlamıştır. Öğretmenlikte kendi yalnızlığını ve sıkıntılarını unutturan bir teselli bulmuştur.

4.3 Öğretmen Şahısların Yetiştikleri Kurumlar

Osmanlı eğitim sistemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, öğretmen yetiştiren kurumların çeşitliliği dikkat çekicidir. Bu kurumlar hakkında araştırmamızın giriş bölümünde kısa bir bilgi vermiştik. Devletin kontrolü altındaki öğretmen yetiştiren okullar içerisinde; kız öğrenciler için açılan Dârümuallimât (kız öğretmen okulu), erkek öğrenciler için açılan Dârümuallimîn (erkek öğretmen okulu) ve medreseler, öğretmen yetiştiren kurumların başında geliyor. Cumhuriyet Dönemi'nde medreseler kapatılmış, öğretmen yetiştiren diğer kurumlar ise devrin şartlarına uygun hâle getirilerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

4.3.1 Devletin Resmî Kurumlardan Yetişen Öğretmenler

Hâlîde Edip'in, *Vurun Kahpeye* romanının aslî kahramanı Aliye, günümüzdeki öğretmen liseleri düzeyinde bir kurum olan, Dârümuallimât'tan mezundur. Aliye'nin bu okula nasıl girdiği, kimler tarafından kayıt ettirildiği konusuna eserde yer verilmemektedir. *"Bütün çocukluğu Dârümuallimâtın tahta sıraları etrafında geçmişti. Bütün yetim kızlar gibi şifasız bir şefkat ve muhabbet ihtiyacı, yine bütün kimsesizler gibi her nazardan kendi ruhuna kaçan, gömülen çekingen ve semut (sessiz) bir ruhu vardı. Annesi öldükten sonra babasının izini Kafkaslar'da kaybetti ve bütün sevmek ihtiyacını serhademe Güllü Kadın'ın ihtiyar ve tembel kedisine inhisar ettirdi."* (s.4). Romanda geçen bu kısa bilgiden başka, onun bu okuldaki öğrencilik yıllarından, öğretmenlerinden ve okul yöneticilerinden de bahsedilmez. Sadece *"Anadolu'da çalışmız."* (s.4) diyen ve Aliye'nin Anadolu'yu tercih etmesinde etkisi bulunan, asabi ve ateşli bir öğretmeninden isim vermeden bahsedilir.

Yazarın Tatarcık romanının öğretmen kahramanı Lâle, Kandilli Kız Lisesini ve Arnavutköy Kız Kolejini bitirmiştir. *"Tatarcık, hem de on sekiz yaşında Kandilli Kız Lisesini birinci olarak bitirince kimse hayret etmedi."* (s. 31) Daha sonra öğrenimine Arnavutköy Kız Kolejinde devam etmiştir. *"Yaz bitince*

kız köyden kayboldu. Arnavutköy Kız Kolejine gittiği duyuldu." (s. 32) Yılsonunda yapılan İngilizce Öğretmenliği sınavına girip başarılı olan Lale, Kandilli Kız Lisesi'ne İngilizce Öğretmeni olarak atanır.

Ateşten Gömlek romanının aslî kahramanı Ayşe, Millî Mücadele'ye katılmadan önce, İstanbul'da kısa bir süre özel öğretmenlik yaptıktan sonra, Anadolu'ya geçmiş ve Kurtuluş Savaşı'nda cephe hemşirelik görevi üstlenmiştir. Onun yetiştiği kurum hakkında ise romanda ayrıntılı bir bilgi verilmemektedir.

Dârümuallimâttan yetişen bir diğer öğretmen de, Reşat Nuri'nin *Acımak* romanının öğretmen kahramanı Zehra'dır. Zehra'nın babası Mürşit Efendi; son derece dürüst, prensiplerine bağlı, devlet yönetiminde hiçbir suiistimale göz yummayan, çalışkan ve idealist bir kaymakamdır. Anadolu'da görev yaptığı yıllarda bu yüzden hep şikâyet edilerek en mahrum ilçelere sürgün edilmiştir. Bu koşuşturmalardan ve sürgünlerden iyice hırpalanan Mürşit Efendi, artık yorulmuştur.

Zehra'yı arkadaşı Mebus Cevdet Bey'in yardımlarıyla, "Marabet Mektebi" (s.42) adındaki yatılı ve ilkokul düzeyindeki bir okula yerleştirmeyi başarır. On beş yaşında bu okulu bitiren Zehra, hayatta yapayalnız kalmıştır. Annesi ve büyük annesi ölmüş, nefret ettiği babası ise hapistedir. Bu sırada Dârümuallimâta (kız öğretmen okulu) imtihan ile talebe alınacağını öğrenir. "Zehra, elinde Marabetlerden aldığı bir tasdikname, çantasında birkaç kitap, arkadaşlarının yadigâr olarak verdikleri bir iki resim ile kendi kendine mektebe girmişti.

Daha o yaşta iken azim sahibi ve vakur bir çocuktur. Mektebin karşısındaki tütüncüden bir pul satın alarak istidasını yazmış, müsabakaya girmiş ve kazanmıştı." (s.42). Görüldüğü gibi Zehra hiç kimsenin yardım ve gayreti olmadan, sırf kendi azim ve gayretiyle Dârümuallimâta girmeyi başarmıştır.

Ethem İzzet Benice'nin *Yakılacak Kitap* romanının aslî kahramanı öğretmen Vicdan'ın, yetiştiği kurum hakkında eserde kesin bir bilgi verilmemektedir. Ancak romanda geçen şu ifadeler bize biraz ipucu verir nitelikte: "İskilip de neresi?.. Acaba Suriye'de filan mı? Ne fena, okulda kırk tane coğrafya kitabı değiştirdik dünyanın en kuytu yerlerini öğrendik de kendi memleketimizi kendimize öğreten olmadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını ayırmaktan, bir kaç ilin adını duymaktan, beş on nehrin hangi denize döküldüğünü söylemekten başka bir şey bildiğimiz yok...

Okuldaki beş Anadolu haritasından ancak birinde İskilip'i görebildim. Suriye'de filan değil. Anadolu'da Ankara ilinin bir kazası Çorum Sancağı'na bağlı...

Demek ki, şu köhne Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yalnız ve kimsesiz olmak da günah." (s.54-55). Bu ifadelerden anladığımız kadarıyla Vicdan'ın, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kız öğretmen adaylarının yetiştiği Dârümuallimâttan (kız öğretmen okulu) yetişmiş olduğu kanaati ağırlık kazanmaktadır.

Yine Ethem İzzet'in *On Yılım Romanı* adlı eserinin öğretmen kahramanı Torun, iyi bir eğitim görmüştür. Bingöl'ün İkipinar köyü muhtarı olan Demir Çavuş, aynı köyden Erhan isimli bir çocukla beraber Torun'u, Ankara'ya getirir. Amaçları Millî Mücadele'ye destek olmaktır. Demir Çavuş'un kendileriyle beraber olmasını, çocukların ise okumalarını uygun gören Mustafa Kemal, "En son Cevat Abbas Beye:

- Bu çocukları Maarif Vekiline götürünüz. Yatı mektebine koysun!..
Emrini verdi. (s.71).

Çocuklar böylece yatılı bir okula yerleştirilirler. Lise tahsillerinden sonra Erhan hukuk mektebine devam ederek iyi bir hukukçu, Torun Hanım ise iyi bir eğitimci olur.

Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* romanında ilk defa Batılı anlamda mürebbiye yetiştiren bir örgün eğitim kurumuna rastlıyoruz. Romanın aslı kahramanı Lâle, İsmet Paşa Kız Enstitüsünü bitirir. "*İsmet Paşa Kız Enstitüsü ilk defa büyük bir okul bayramı yapıyordu. Ankara gazeteleri günlerden beri bu bayramın şatafatlı hazırlığından bahsedip duruyordu.*"

Enstitü bu sene kırk kıza -hepsi de iyi dereceden- diploma verecekti. Lâle ayrıca bu kırk kızın birincisi olmuştu. (s.48).

Dârülmualimâtan (kız öğretmen okulu) yetişen diğer bir öğretmen de Refik Ahmet Sevengil'in *Açlık* romanındaki Safiye Hocanın'dır. "*İstanbul'da eski Dârülmualimâtan çıkmış, bir zaman ilk mektep hocalığı etmiş.*" (s.80). O da sevimli ve sempatik bir öğretmendir. Romanda Safiye Hocanın'ın öğretmen okulu yıllarından ayrıntılı olarak bahsedilmez.

Mükerrem Kamil Su'nun, *Dinmez Ağrı* romanının aslı kahramanı Şerare, Kız Muallim Mektebi mezunudur. "*Muallim mektebine girdiğim zaman mektebe alışmak için duyduğum yabancılık ve zorluk. Renk renk arkadaş başı. Beraber çalışmalar, gezmeler, tenis, voleybol, dans, mütalaa saatlerinde yaptığımız yaramazlıklar. Müsamereleler, konserler, kır gezintileri. Bütün bunlar renkli şeritler gibi önümde uzayıp kıvrılıyor, yine bir biri üstüne sarılan bir yumak gibi kalbime gömülüyor.*" (s.62). Şerare okulunu bitirdikten sonra öğretmenlik yapmaz. Zira o yıllarda İstanbul işgal altında ve Anadolu'da ise Millî Mücadele başlamıştır. O da Anadolu'daki mücadeleye katılmak üzere İstanbul'dan ayrılır.

Ayrıca, *Vurun Kahpeye* romanının aslı kahramanı Aliye ile aynı okulda görev yapan öğretmen Hatice Hanım, *Çalığı* romanındaki, Feride'nin Maarif Nezaretinde karşılaştığı ve büyük yardımlarını gördüğü, çini mavi gözlü Naima Hocanın, (B...) vilayeti rüştiyesi öğretmenlerinden Huriye Hanım, Zeyniler mektebi öğretmeni Hatice Hanım, (B...) vilâyeti Dârülmualimâtı müdür muavini Şehnaz Hanım, (Ç...) vilâyeti müdiresi ve bu okulun öğretmenlerinden Nazmiye Hocanın, Kuşadası Mektebinin başmuallimesi ile Hâlîde Nusret'in *Gülün Babası Kim* romanındaki Güzide ve Fahire öğretmenlerin yetiştikleri kaynaklar konusunda, ilgili romanlarda ayrıntılı bir bilgi verilmemektedir.

Reşat Nuri Güntekin'in önemli bir eseri olan *Yeşil Gece* romanının aslı kahramanı Ali Şahin, heyecanlı ve inkılapçı bir öğretmendir. Ali Şahin, Dârülmualimâne girmeden önce uzun bir medrese eğitimi görmüştür. Onun öğretmen okuluna gitmesindeki en büyük etken de yine medreseler olmuştur.

"Hiç ümid olmadığı hâlde müsabakaya girdi. Geniş bir sofayı dolduran iki yüz kadar namzedin arasında bir köşeye büzüldü. Sorulan suallere korka korka cevap yazdı. Sonra yüreği kan ağlayarak çıkıp gitti." (s.42-43). Hiç ümidi olmadığı hâlde imtihana giren Ali Şahin Efendi, Dârülmualimîni ikincilikle kazanır.

Ömrü hep yalnızlık ve yoksulluk içerisinde geçen Ali Şahin, Dârülmualimâne kolay alışır. Zira yatılı olan bu okulda, yemekleri hazır olmakta, yatağı hazır olmakta, çamaşırları yıkanmakta, söküklere dikilmektedir. Kendini âdeta saraya damat olmuş gibi rahat hissetmektedir.

Mükerrem Kamil Su'nun *Dinmez Ağrı* romanının öğretmen kahramanı Celâl, İstanbul Kız Muallim Mektebinin başarılı ve ciddi bir tarih öğretmenidir. Yine Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim* romanının öğretmen kahramanlarından Halit Bey de Edirne Kız Muallim Mektebi

öğretmenlerindedir. O da heyecanlı ve idealist bir öğretmendir. Bu öğretmenlerin yetiştikleri kurumlar hakkında, romanlarda etraflıca bir bilgi verilmemektedir. Fakat kız muallim mekteplerinin önemli okullar olması nedeniyle, buralara atanan Celâl ve Halit öğretmenlerin, tezimizin giriş bölümünde belirtilen ve yüksek öğretmen okullarının başlangıcı sayılan "Dârül Muallimîn-i Âliye"den mezun oldukları söylenebilir.

Reşat Nuri'nin *Çalikuşu* romanındaki (B...) vilayeti Dârümuallimât'ının babacan müdürü Recep Efendi, *Yeşil Gece* romanındaki Sarırova Emir Dede İptidaîsi muallimlerinden ateşli bir vatanperver olan Rasim Öğretmen, Sarırova İdadîsi Fransızca ve hesap öğretmeni Mehmet Nihat Efendi, *Gizli El* romanındaki haydut kılıklı öğretmen ve *Akşam Güneşi* romanın aslî kahramanı olan Nazmi'nin, Galatasaray Lisesindeki öğretmeninin yetiştikleri kurumlar hakkında yine sözü edilen romanlarda yeterli bir bilgi verilmemektedir. Sadece, *Dudaktan Kalbe* romanının aslî kahramanı olan ve musikiye olan düşkünlüğü nedeniyle, İstanbul rüştiye mekteplerinde musiki muallimliği yapan Hüseyin Kenan'ın, mühendis olduğundan söz edilir.

İncelediğimiz devir Türk romanındaki öğretmenlerden bir kısmının yetiştiği diğer bir kurum da medreselerdir. Zira Osmanlı eğitim sistemi içerisinde medreseler önemli bir yer tutmaktadır. Mahalle mektebi hocalarından, kadı ve müderrislere kadar, ilmiye sınıfının çoğunluğu buralardan yetişmekteydi. Devletin yıkılmaya yüz tuttuğu son zamanlarında, birçok müesseselerde olduğu gibi medreselerde de bozulma ve yozlaşma dikkat çekmektedir. Yine insan unsurunun bozduğu sistemin bir parçası olarak medrese kökenli eğitimciler, Batı'dan alınan (özellikle Fransa) yeni usul eğitim tarzına ayak uydurmakta zorlanmışlardır. Kısacası devlet bürokrasisindeki yaşanan kargaşa, Maarif teşkilatını da, eğitim kurumlarını da olumsuz etkilemiş, sistem bir türlü tıkr tıkr çalıştırılmamıştır.

Araştırma konumuzda medrese kökenli eğitimciler içerisinde ilk dikkatimizi çeken, Hâlîde Edip'in *Sinekli Bakkal* romanındaki aslî kahraman Rabia'nın, ilk hocası İlhami Efendi'dir. İlhami Efendi, Rabia'nın hem dedesi hem de ilköğrenim hocasıdır. Kızı Emine'nin, İstanbul Bakkalîyesinin sahibi Mustafendi'nin yeğeni Tevfik'e kaçmasından ağzı yanan İlhami Efendi, torunu Rabia'yı mahalle mektebine göndermez. Onun ilk eğitimini kendi eline alır.

Rabia'yı dinî musiki konusunda eğiten asıl hocası ise Vehbi Dede'dir. Bir Mevlevî müzisyen olan Vehbi Dede, halim selim bir insandır. Bu engin hoşgörülü hoca, dinî musikide bir üstattır.

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki medrese kökenli öğretmenlerin yetiştikleri kurumlar hakkında yazar, fazla bir derinliğe girmez. Ancak onların medrese eğitimi görmüş olduklarını yine bu şahısların kimlik ve kişiliklerinden anlıyoruz. Bunların ilki *Çalikuşu* romanındaki, (B...) vilâyeti Dârümuallimâtı Musiki Muallimi Şeyh Yusuf Efendi'dir. Aslında bir Mevlevî şeyhi olan Yusuf Efendi, aynı zamanda meşhur bir bestekârdır. Büyük bir musiki kabiliyeti olan Yusuf Efendi'nin, Mevlevî dergâhında iyi bir eğitim aldığı muhakkaktır.

Damga romanının aslî kahramanı olan İffet, ilk önce iki hocadan ders alır. Bunların birincisi konaklarının yakınındaki taş mektebin hocasıdır. İkincisi de paşa babasının özel olarak tuttuğu Mahmut Efendi'dir. Bu hocalar da medrese geleneği içerisinde yetişmiş tevazu ve irfan sahibi birer âlim kişilerdir.

Reşat Nuri'nin eğitim öğretim konuları üzerinde fazlaca durduğu *Yeşil Gece* romanında, medrese kökenli hocaların sayısı oldukça fazladır. Müderris Zühtü Efendi, Hafız Eyüp, Hafız Rahim Efendi, Resai Molla, Şeyh Naki Efendi vb. Bütün bu hocaların yetiştikleri kurumlar hakkında, Ali Şahin'in yetiştiği "Dârümuallimîn" gibi etraflıca bir bilgi verilmemektedir. Ancak romanda, hepsinin de medreselerden yetiştikleri fikri üzerinde yer yer durulmaktadır.

Medrese geleneği içerisinde yetişmiş olan bir diğer hoca da, *Kızılıcak Dalları* romanındaki Salih Hoca'dır. Şerif Paşa konağının yakınındaki bir taş mektepte hocalık yapan Salih Hoca, eski usul denen medrese tarzına göre yetişmiş ve yıllarca da bu tarza göre hocalık yapmıştır. "*Son nesil okuma çağına eriştiği zaman mahalle mektepleri can çekişiyordu. Damatlar, bu aralık çocukları yeni açılan Maarif Nümunelerine vermeye kalkmışlardı.*"

Tahir Ağa vasıtasıyla bu havadisi duyan emektar hoca, konağa koşmuş: 'Çocuklarımızı okutmak benim hakkımdır. Ben hepinizin hocasıyım. Sizi fena mı yetiştirdim? Ekmeğimi elimden alırsanız hocalık hakkımı haram ederim. Hem şimdi ben de usul-i cedit üzerine okutuyorum. Hoca diye Maarif Mekteplerine tayin edilen o düdük züppeleri on kere cebimden çıkarırım' diye kıyametleri koparmıştı." (s.42). Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Salih Hoca medrese eğitimiyle yetişmiştir.

Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul romanının aslı kahramanı Adnan iyi bir eğitim görmüştür. Babası 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda şehit düştüğü için onu önce Darüşşafakaya yerleştirirler. (s.60) Daha sonra Adnan hukuk mektebini bitirir. "*Hukuktan yeni çıkan üç adam, hayatta ne olacaklarını konuşacaklardı. Adnan kararını daha mektepten çıkmadan vermişti; Adliye'ye girmeyecekti. Çünkü Adliye'ye girse onu taşraya muddeiumumî muavini yapacaklardı.*" (s.40). O, hukuk eğitimi görmesine rağmen, konaklarda özel edebiyat ve tarih öğretmenliği yapar.

Peyami Safa'nın Mahşer romanının birinci kahramanı öğretmen Nihat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde eğitim görmüştür. Nafia Nezaretinde iş bulmak için yaptığı tercümei hâlinde bu durumu kendisi şöyle ifade eder. "*İstanbulluyum. 313'te doğdum. Pederim Divânı Muhasebat azâsındandır. Validemle birlikte, her ikisi de, beni on iki yaşında öksüz bıraktılar. Darüşşafakada okudum. Sonra bir aralık Darülfünûna devam ettim. Edebiyat şubesinde idim. Muallimliğim de vardı. Pansiyonda oturuyor, hayatımı kendim kazanıyor, daha iyi bir istikbale hazırlanıyordum. Harp çıktı.*" (s.23). Ancak romanda, Nihat'ın okul yıllarının ayrıntısına inilmemektedir.

4.3.2 Yabancı Okullardan Yetişen Öğretmenler

Yabancı bir okuldan mezun olup öğretmenlik görevine atanan en önemli kişi, Reşat Nuri'nin *Çalığışu* romanının öğretmen kahramanı Feride'dir. Bir süvari binbaşısının kızı olan Feride, daha altı yaşındayken annesini kaybeder. Babası Nizamettin Bey onu, İstanbul'a büyük annesinin yanına gönderir. Büyük annesinin de vefatı üzerine babası onu, bir sığıntı durumuna düşmemesi için teyzelerinin yanına bırakmak istemez. Kendisinin görev yeri, Trablusgarp'tan Arnavutluk'a kaldırılmıştır. Bekâr bir zabıt olarak dokuz yaşındaki kız çocuğunu yanında götürmeyi de uygun bulmaz. Sonunda küçük Feride'nin elinden tutarak onu, zamanın modası olan yatılı bir Fransız Koleji'ne yerleştirir: "*Bir sabah beni elimden tutarak vapura bindirdi; İstanbul'a geçirdi. Köprüde tekrar bir arabaya binerek bitip tükenmez yokuşlardan çıktık, çarşılardan geçtik, sonra büyük bir taş binanın kapısı önünde durduk.*"

Burası benim on sene kapalı kalacağım Sör Mektebiydi. Bizi kapının yanında perdeleri ve pancurları kapalı loş bir odaya aldılar. (s.18). Feride bu okulda uzun bir eğitim görür. Türlü yaramazlıklarına rağmen yine de öğretmenleri ve arkadaşları onu çok severler. "Dame de Sion" adlı bu Fransız Kolejindeki eğitim anlayışı, Feride'de hayatı boyunca unutamayacağı olumlu izlenimler bırakmıştır. Anadolu'daki öğretmenlik yıllarında; bunaldığı, tıklandığı günlerde, hocalarından aldığı hayat dersi, hep kulaklarında çınlamış ve bu dersler ona rehberlik etmiştir.

4.3.3 Yabancı Uyruklu Öğretmenler

Hâlîde Edip Adıvar'ın, *Sinekli Bakkal* romanının aslî kahramanı Rabia'nın, Batı müziği eğitimi aldığı hocası Peregrini, bir Avrupalı'dır. İtalya'da bir kilise papazı iken dinini ve tüm kutsal değerlerini inkâr ederek İstanbul'a kaçmış sabık bir Hristiyan din adamıdır. *"O, Türkçeyi Türk gibi söyler, Doğu felsefesini, kültürünü İstanbul'da en iyi bilenler arasında sayılırdı. Memleketini ve dinini terk etmiş olduğu söylenirdi. Herhâlde bu, pek de asılsız değildi. Çünkü İtalya'da bilmem hangi "târik-i dünya" manastırında rahipken oradan kaçmış, Türkiye'ye gelmişti."* (s.38). Peregrini bir Hristiyan din adamı olarak yetişmiştir ama aynı zamanda o, iyi bir Batı müziği hocasıdır. Rabia'daki musiki yeteneğine ise hayrandır. Rabia'nın müzik eğitiminde, Vehbi Dede'den sonra büyük etkisi olmuştur.

Çalığışu romanında, Feride'nin eğitim gördüğü Dame de Sion Fransız Mektebindeki hocaların tamamı yabancıdır. Bunların içerisinde, Feride üzerinde derin izler bırakan iki öğretmeni özellikle dikkat çekicidir. Birincisi Sör Süperiyör, diğeri ise Sör Aleksidir.

Sör Süperiyör, mektebin en büyüğü olduğu için tüm hocalar onu derin bir hürmetle saymaktadırlar. Bu hanım öğretmen; Feride'nin hatalarını hep affeden, onun birçok defa yaramazlıklarını yakaladığı hâlde bir hoca hoşgörüsüyle karşılayan ve Feride'ye hep olumlu, yapıcı, müşfik yaklaşımlarda bulunan takdire şayan bir eğitimcidir. *"Hayatta kimse galiba bu kadın kadar beni sevmedi. Sörlerin buna benzer hareketleri o zaman yelin kayaya tesiri gibi bir şeydi, haşarılığımıza, intizamsızlığımıza mani olacağına benze mezdi. Fakat zamanla, gizli gizli içeriye işlemiş, bende silinmez izler, şifasız bir zaaf ve rikkat tortusu bırakmış olmasından korkarım."* (s.21).

Sör Aleksî ise Feride'nin öğretmenliğe başlayıp hayata atıldıktan sonra sık sık yâd ettiği bir öğretmendir. Onu, hayatın acımasızlıkları karşısında, insanların yine de mutlu olmayı bilmeleri konusundaki altın öğütleriyle hep hatırlayacaktır. Birçok defalar sıkıldığı, bunaldığı günlerde Feride'nin imdadına Sör Aleksî'nin güzel sözleri yetişecektir.

Bu iki öğretmeninden başka Feride'nin, Dame de Sion Mektebinde, çocukluğunun verdiği afacanlıklarla, çeşitli şekillerde yaramazlıklar yapıp zor durumlara düşürdüğü birçok yabancı öğretmen daha görmekteyiz. Fakat Feride, onlardan etkilenmek şöyle dursun hep alay etmiştir.

Bu dönem romanlarında, yukarıdaki kısa değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere yabancı uyruklu hocalara pek rastlanmıyor. Aslında o dönemde oldukça yaygın olan azınlık okullarının varlığına rağmen, bu okullardaki öğretmenlerin edebiyat dünyamıza girmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bunun nedenini, dönemin yazarlarının eğitimde millî değerlere öncelik tanımaları ile izah etmek mümkündür.

İncelediğimiz dönem romanlarındaki öğretmen şahısların yetiştikleri kurumların oranları şu şekilde dağılmaktadır;

Öğretmen **yetiştiren** kurumlar: %18,

Medreseler: %7,

Yabancı okullar: %10,

Öğretmen **yetiştirmeyen** diğer kurumlar: %55,

Belirsiz: %10

Bu veriler, incelediğimiz dönemdeki öğretmen yetiştirme çalışmalarının az da olsa yansımaları olarak yorumlanabilir. Araştırmamızın giriş bölümünde yer alan Türk Millî Eğitim sistemindeki öğretmen yetiştirme faaliyetleri ile incelediğimiz romanlardaki öğretmen şahısların yetiştiği kurumlar, bir biriyle örtüşmektedir.

5. Sonuç

Edebiyat ve eğitim gibi iki ayrı disiplin arasındaki ilgiden hareketle yapılan araştırmamızla ilgili sonuç ve önerilerimizi, şu noktalarda toplamak mümkündür:

Ülkemizin medeni dünyada yerini alabilmesi için önce kendi insanını iyi eğitmesi gerekmektedir.

Eğitimin aslî unsurunu öğretmenler oluşturmaktadır. Onların, çağdaş eğitim anlayışıyla geleceğe yönelik objektif kriterlerle yetiştirilmeleri şarttır. Anadolu'nun problemlerine "eğitimle" çözüm arayacak olan öğretmenlerin içerisinde de mesleğin önemine inananlar ne yazık ki azınlıktır. Birçokları bu işi alelâde bir geçim kaynağı olarak seçmişlerdir. Bu yüzden kura sonucu atandıkları yerlere gitmek istemezler. Devreye araçlar koyarak görev yerlerini değiştirmek isterler. Anadolu'ya gitmekten yıldıktan, akrepten kaçır gibi korkarlar. Hep kendi rahatları için ihtiyaç olmayan büyük yerleşim birimlerini tercih ederler. Bütün bunlar, genç öğretmen adaylarına gereği gibi meslekî formasyon ve görev aşkının verilemeyişinden veya devletin dezavantajlı bölgelere yeterince eğitim altyapısını götüremeyişinden kaynaklanmaktadır.

Öğretmen yetiştiren kurumların dışındaki kaynaklardan mesleğe dâhil edilen kimseler, eğitim adına büyük bir yanlışlıktır. Bütün bu aksaklıkların asıl nedenlerini, yaklaşık yüz elli yıldır devam eden öğretmen yetiştirme sistemindeki yanlışlıklarda ve acele kararlarla dolu olan siyasi ve bürokratik hatalarda aramak gerekir. Zira eğitim bir gelenek işidir.

Öğretmen açığı veya fazlalığı, Millî Eğitim'in kanayan bir yarasıdır. Yetkililerin insanımızı cahil bırakmama adına büyük sorumlulukları vardır. Öğretmen dağılımı âdil ve dengeli yapılmalıdır. Bir tarafta öğretmen fazlalığı varken diğer tarafta okulların öğretmensizlik nedeniyle kapalı olması, Anadolu insanını eğitimsiz ve geri bırakmıştır. Bu yaklaşım, sisteme duyulan güveni sarsmaktadır. Öğretmen atamalarında kalıcı, âdil ve uygulanabilir bir sisteme acilen geçilmelidir.

Öğretmenler nemelazımcı ve pasif olmamalıdır. Ülkemizin yığınlarla dolu problemleri karşısında, onlar da üzerlerine düşen görevi seve seve yerine getirmelidirler. Öğrencileriyle yakından ilgilenerek onları kendilerine ve okullarına bağlamak ve daima kazanma yolunu seçmelidirler.

Öğretmenlerin idareyle olan problemleri, eğitim öğretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Oysaki bu iki kesimin karşılıklı uyumu, eğitimde verimliliği artıran önemli bir yaklaşımdır. Bunu sağlamak idarenin ve öğretmenlerin başarısıyla izah edilebilir.

Öğretmenler görev yaptıkları çevredeki halkla çelişkiye girmemeye özen göstermelidirler. Bu konuda çok hassas olmalı ve halkın değer yargularını eleştirmekten kaçınmalıdırlar.

Öğretmenler tek başlarına, buldukları yörenin ya da ülkenin problemlerini çözme konusunda yeterli olamamaktadırlar. Devletin diğer kurumlarıyla ve Anadolu insanıyla ortak hareket ederek güç birliği oluşturduklarında, gönüllerindeki gerçek ideale ulaşmış olacaklardır.

Bürokratik engeller, eğitim ordusunun önünde duran büyük bir handikaptır. Bürokraside adam kayırmanın ve siyasetin, zaman zaman kural ve kaide tanımadan, öğretmen atamalarında etkili olması bir takım keyfiliklere yol açmaktadır. Bu durum, devletin kurum ve kurallarının yozlaşmasına, sen-ben kavgalarının çoğalmasına, ehliyetsiz kişilerin görev başına getirilmeleri gibi korkunç yanlışlıklara neden olmaktadır. Bir ülke insanının eğitimi çok ciddi bir iştir. O, bir geleneğin sonucu olarak devlet politikası hâline getirilmeli ve sıkı kurallara bağlanmalıdır.

Öğretmenlik aşk ve sevgi mesleğidir. Bu nedenle "Acıma" duygusu olmayan katı kalpli insanların mesleğe dâhil edilmesi, eğitim adına kötü bir örnektir.

Ülkenin eğitim politikasına yön verenler bu işin eğitimini almış, bilgi birikimine sahip olan ehil yöneticiler olmalıdır. Gelecek nesillerin daha emin ellerde yetişmeleri için bu durum çok önemlidir.

Eğitim kurumlarının altyapısı ya eksik veya yetersizdir.

İncelediğimiz dönem içerisinde yayın hayatına sunulan romanlarda "öğretmen ve eğitim" konularında doğruların yüceltilmesi, yanlışların eleştirilmesine yazarların yaklaşım biçimlerinin, Türk eğitim politikalarına olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmelidir.

Kaynakça

Adıvar, H. E. (1984). Ateşten Gömlek. İstanbul: Atlas Kitabevi.

Adıvar, H. E. (1975). Sinekli Bakkal. İstanbul: Atlas Kitabevi.

Adıvar, H. E. (2009). Tatarcık. İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (1926). Vurun Kahpeye. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.

Ahmet Mithat Efendi (1996). Felâton Bey ile Râkım Efendi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (1999). Jön Türk. Ankara: Akçağ Yayınları.

Arseven, Dr. T. (2004). Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Eğitim ve Mürebbiyelik. Ankara: Millî Eğitim, Sayı:162.

Benice, E. İ. (1974). Yakılacak Kitap. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

- Benice, E. İ. (1933). On Yılın Romanı. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Gündüz, A. (1990). Üvey Ana. İstanbul: Toker Yayınları.
- Güntekin, R. N. (1977). Çalığışu. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Güntekin, R. N. (1928). Acımak. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Güntekin, R. N. (1984). Yeşil Gece. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Güntekin, R. N. (b.t.y). 10. Baskı. Kızılılık Dalları. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Gürpınar, H. R. (2005). Mürebbiye. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1992). Yaban. İstanbul: İletişim yayıncılık A.Ş.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1972). Ankara. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kavcar, Prof. Dr. C. (1994). Edebiyat ve Eğitim. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kaplan, Prof. Dr. M. (1957). İstanbul: Öğretmenler ve Memurlar Romancısı Reşat Nuri.
- Kudret, C. (1971). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1859-1959. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuntay, M. C. (1976). Üç İstanbul. İstanbul: Sander Yayınları.
- Millî Eğitim Temel Kanunu (1973). Kanun No:1739.
- Namık K. (1984). İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Orakçı, A. (1990). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Maarif Teşkilatı ve Öğretmen. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orakçı, A. (1997). Atatürk Devri Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü (1970). Ankara: 1969-1970 Yıllığı.
- Parlatır, İ. (1986). Türk Romanında Tipler. Ankara: Türk Dili dergisi, S. 413, C.51
- Peyami S. (1994). Mahşer. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Recaizade, M. E. (2013). Araba Sevdası. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Sabahattin, A. (1991). Kuyucaklı Yusuf, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sevengil, R. A. (1937). Açlık. İstanbul: Varlık Matbaası.
- Su, M. K. (1938). Dinmez Ağrı. İstanbul: Suhulet Kitabevi.
- T.C. Maarif Vekilliği (1944). İstanbul: Maarifle ilgili Kanunlar.
- Tural, S. (1992). Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler. Ankara: Ecdâd Yayınları.

Topçu, N. (1970). İstanbul: Türkiye'nin Maarif Davası.

Uşaklıgil, H. Z. (2001). Mai ve Siyah. İstanbul: Özgür Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1987). Aşk-ı Memnu. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Yalçın, A. (1992). Sosyal ve Siyasi Değişmeler Açısından Cumhuriyet Devri Türk Romanı I, Ankara: Kilim Ofset.

Yıldız, S. (2006). Tanzimat Dönemi Edebiyatı. Ankara: Nobel Yayınları.

Zorlutuna, H. N. (1938). Sisli Geceler. İstanbul: Kenan Basımevi.

Zorlutuna, H. N. (1933). Gül'ün Babası Kim. İstanbul: Remzi Kitaphanesi.